

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Геолого-географічний факультет
Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства
Студентське наукове товариство геолого-географічного факультету
Харківська обласна станція юних туристів

РЕГІОН - 2011:

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

МАТЕРІАЛИ

**НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ, АСПІРАНТІВ ТА СТУДЕНТІВ
З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ**

(14–15 квітня 2011 року, м. Харків)

Харків
2011

Редакційна колегія: **Л. М. Нємець**, д. геогр. н., проф. (голова редакційної колегії), **К. А. Нємець**, д. геогр. н., проф. (співголова редакційної колегії), **Мезенцев К. В.** д. геогр. н., проф. (співголова редакційної колегії), **В. А. Редіна**, к. пед. н., доц., **Ю. Ю. Заволока**, к. геогр. н., доц., **Ю. І. Кандиба**, к. геогр. н., доц., **Н. В. Грищенко**, зав. лаб., **Л. В. Ключко**, к. геогр. н., доц., **Г. О. Кулєшова**, к. геогр. н., ст. викл., **І. І. Кучер**, асп., **С. А. Отечко**, асп., **Н. В. Моштаківа**, асп., **К. Ю. Сегіда**, асп., голова студентського наукового товариства геолого-географічного факультету.

Адреса редакційної колегії: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, пл. Свободи, 4, м. Харків, 61077, к. 3-62, тел. 8(057) 707-52-74, e-mail: konfregion@yandex.ru.

Затверджено до друку рішенням вченої ради геолого-географічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 5 від 18.03.2011 р.).

Регіон-2011: суспільно-географічні аспекти: матеріали науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів та студентів з міжнародною участю (м. Харків, 14-15 квітня 2011 р. / Гол. ред. колегії Л. М. Нємець. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 227 с.

Тексти представлено у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

ISBN 978-966-623-742-5

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, оформлення, 2011

З М І С Т

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

Бідак В.Я.

Економічні аспекти соціодемографічних ризиків трудової міграції населення регіонів України 8

Бура І.В.

Українці Білорусі: демогеографічний аналіз 10

Дудкіна Г.Є.

Інвестування в основний капітал у Луганській області 14

Заставецька Л.Б., Ткач І.Д.

Активізація неаграрних видів діяльності як напрямок розвитку сільських поселень різних функціональних типів 17

Игнатенко С.А.

Проблеми бедности сельского населения Белгородской области 20

Кучер І.І.

Протиріччя міжнародної економічної інтеграції 23

Лихневская Н.В.

Оценка эколого-хозяйственного состояния Белгородской агломерации 24

Моштаківа Н.В.

Особливості територіальної організації сфери культури Луганської області 27

Отечко С.А.

Міжнародні транспортні коридори в межах Харківської області 33

Полякова К.А.

Суспільно-географічні аспекти розвитку малого підприємництва в прикордонних районах Харківської області 37

Попова Ю.Д.

Уровень развития урбогеосистемы Белгородской области 42

Сегіда К.Ю.

Обґрунтування суспільно-географічних особливостей демографічного розвитку Харківського регіону на основі застосування комплексного індикатора 45

СЕКЦІЯ 1

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. ПРИКЛАДНІ РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Богородецька О. І.

Парадипломатія як об'єкт вивчення політичної регіоналістики 50

Воробйова Г.О.

Сучасні соціально-економічні проблеми розвитку сільського господарства Харківського регіону 52

Деловая Е.В.

Качество и уровень жизни сельского населения Белгородской области 54

Моштаківа Н. В.
керівник – д-р геогр. наук, професор Немець Л.М.
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СФЕРИ КУЛЬТУРИ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Концепцію просторової організації суспільства сформував у 1970-х рр. американський географ Р. Морілл. З того часу дане поняття швидко й конструктивно поширилося серед географів і на сьогоднішній день вже має статус базової категорії суспільної географії [6]. Сучасні суспільні географи вивчають територіальну організацію як суспільства в цілому, так і окремих її складових – природно-ресурсного середовища, населення, виробництва, соціальної сфери, в т.ч. і сфери культури (СК). Незважаючи на досить інтенсивні геокультурні дослідження в Україні останнім часом, питання територіальної організації СК, її особливостей, закономірностей, проблем, шляхів удосконалення, особливо на регіональному рівні, залишаються недостатньо дослідженими і тому потребують поглибленого вивчення

Під **територіальною організацією СК** ми розуміємо закономірний науково-обґрунтований процес розміщення організацій, підприємств, установ та закладів культури, формування та функціонування їх просторових асоціацій та системних утворень, об'єднаних в одне ціле комплексом різнопланових зв'язків, у тісній взаємодії з територіальними системами розселення і виробництва під впливом переважно соціально-економічних чинників та географічних і просторово-часових координат [за 1, 3, 7, 8 та ін.].

Теоретичні засади територіальної організації сфери послуг, до якої відноситься і СК, були закладені у 30-х рр. ХХ ст. В. Кристаллером та А. Льюшем у **теорії центральних місць**. Згідно з цією теорією, територіальна організація СК представляє собою систему локальних (пункти, центри, вузли культурного обслуговування) і регіональних (райони культурного обслуговування) територіальних елементів СК та їхніх зон обслуговування, що утворюють територіальні системи культурного обслуговування (КО) різних ієрархічних рангів. Загальними принципами територіальної організації СК, згідно теорії центральних місць, є такі:

- 1) чим більшим є населений пункт (територіальний елемент СК), тим більше в ньому організацій, підприємств, установ та закладів культури;
- 2) із зростанням населення поселення збільшується і набір (перелік) послуг культурного й інформаційного призначення, але таке збільшення йде за низхідною, дедалі повільніше;
- 3) культурні послуги вищих рангів можна зустріти лише у великих населених пунктах, які являють собою територіальні елементи СК вищих рангів;

- 4) існує ієрархія територіальних елементів СК за такою схемою:
 - а) найвищий ранг має тільки один територіальний елемент СК;
 - б) територіальних елементів СК вищих рангів небагато;
 - в) кількість територіальних елементів СК кожного наступного (нижчого) рангу зростає, орієнтовано, у 6 разів;
 - г) територіальні елементи СК даного рангу мають весь перелік культурних послуг територіальних елементів СК всіх попередніх (нижчих) рангів;
- 5) із зростанням населення даного населеного пункту розвиток його СК всезростаючою мірою визначатиметься культурними й інформаційними потребами населення самого поселення, а не його оточення;
- б) з розвитком продуктивних сил регіону кількість територіальних елементів СК нижчих рангів має тенденцію до скорочення [1, 6, 9].

На основі аналізу цілого ряду показників розвитку різних галузей СК Луганщини (бібліотечної, музейної, клубної, архівної, театральної, циркової, кінообслуговування тощо), враховуючи кількість населення та адміністративно-територіальний статус населених пунктів, були виділені наступні локальні територіальні елементи СК області:

- вузли КО – це 14 міст обласного підпорядкування;
- центри КО, якими є адміністративні центри районів (районів 18, але центрами культурного обслуговування є 15 населених пунктів, тому що 3-ма райцентрами є міста обласного підпорядкування);
- пункти КО – всі інші населені пункти, які мають хоча б один заклад культури (їх 532, в т. ч. 415 сільських поселень, 100 селищ міського типу і 17 міст районного підпорядкування).

Територіальні елементи СК області разом з відповідними зонами КО утворюють територіальні системи КО різних ієрархічних рангів – локальні (елементарні, кущові, районні, внутрішньообласні, окружні), регіональні (обласні, міжобласні), національні [2, 8]:

- 1. Системи КО VII рангу** (елементарні системи), які забезпечують повсякденне культурне обслуговування населення та надають найпростіші види культурних послуг. Вони включають в кращому випадку бібліотеку і (або) заклад культури клубного типу та обмежені одним сільським населеним пунктом. В Луганській області розташовано 782 сільських населених пунктів, з них тільки 415 (53,1 %) мають заклади культури, тому є елементарними системами КО (рис. 1).
- 2. Системи КО VI рангу** (кущові системи), які забезпечують періодичне культурне обслуговування та надають більший перелік культурних послуг населенню. Ці системи складаються зі всіх населених пунктів, що входять до складу однієї сільської, селищної або міської ради. Крім того, до кущових систем КО Луганщини нами віднесено й одиночні смт та міста. Забезпечуючи культурне обслуговування тільки власного населення, вони мають досить розвинену культурну інфраструктуру, тому не можуть бути віднесені до елементарних систем КО. Всього на території Луганської області розташовано 291 кущова система КО, яка включає 9 міських, 63 селищних та

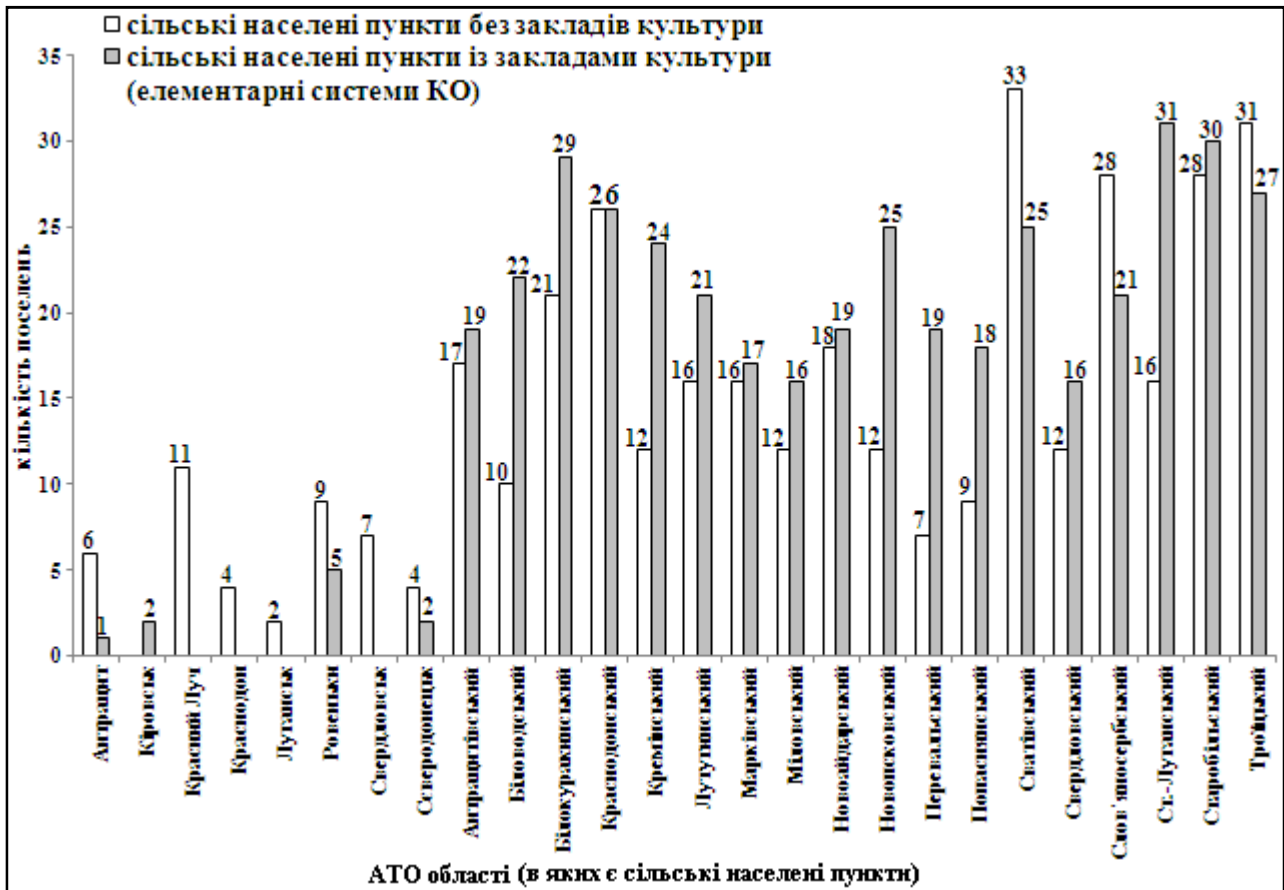

Рис. 1. Елементарні системи КО по містах і районах Луганської області [4]

164 сільських рад, а також 55 одиночних міських поселень (з них 28 міст і 27 смт). Серед усіх населених пунктів регіону до складу кушових систем КО не входять 42 одиночних села, оскільки вони надають культурні послуги тільки своєму власному населенню, не мають розвиненого комплексу закладів культури на своїй території, тому є тільки елементарними системами КО;

3. **Системи КО V рангу** (районні системи, загальна кількість яких в Луганській області складає 18). Культурними центрами районних систем є районні центри, що надають більш повний та складний перелік культурних послуг населенню в порівнянні з елементарними та кушовими системами КО (періодичні й епізодичні культурні послуги).
4. **Системи КО IV рангу** (внутрішньообласні системи). На території Луганської області можна виділити 14 таких внутрішньообласних систем з центрами в містах обласного підпорядкування.
5. **Системи КО III рангу** (окружні системи). Вони забезпечують періодичне й епізодичне культурне обслуговування населення. Ядрами цих систем є міські агломерації Луганщини (їх 6) та м. Старобільськ. В області можна виділити одну центральну та дві периферійні окружні системи КО: Луганська з центром в м. Луганськ, яка складається з Луганської агломерації та прилеглих територій Слов'яносербського, Станично-Луганського, Краснодонського і Лутугинського районів; Південно-Західна (частково Кремінський, Попаснянський, Перевальський, Антрацитівський, Свердловський та

Краснодонський райони), яка представляє собою майже суцільну урбанізовану зону, що складається з Лисичансько-Рубіжанської, Стаханово-Алчевської, Краснолуцько-Антрацитівської, Свердловсько-Ровеньківської та Краснодонської міських агломерацій з прилеглими територіями; Північна (Старобільська), у складі якої сільські райони області – Троїцький, Сватівський, Новопсковський, Міловський, Біловодський, Білокуракинський, Марківський, Старобільський з центром в м. Старобільськ.

6. Системи КО II рангу – обласна система, що включає всю територію Луганської області. Центром системи є м. Луганськ, який забезпечує епізодичне культурне обслуговування населення області та надає найбільш складний та повний перелік культурних послуг. Так, в Луганську на 1. 01. 2009 р. було розташовано 3 професійних театрів, 49 музеїв (5 державних, 16 громадських, 28 при навчальних закладах), 12 закладів клубного типу, 184 бібліотеки (29 державних, 11 профспілкових, 36 науково-технічних, 4 медичних, 93 при навчальних закладах, 11 інших відомств), 3 кінотеатри і 1 кінозал, філармонія, цирк, 9 шкіл естетичного виховання, 1 парк культури і відпочинку, 4 теле- і 9 радіомовників, 4 провайдерів програмної послуги, 2 архівні установи тощо [5].

7. Системи КО I рангу (міжобласна система). Луганська область входить до складу Східної (Донецької) міжобласної системи з центром в м. Донецьк. Поряд з Донецьком вищим культурним центром для жителів Луганської області є також Харків, який за переліком культурних функцій значно випереджає, а за транспортною доступністю не поступається Донецьку.

8. Загальнодержавна (національна, всеукраїнська) система КО з центром в м. Київ.

Дослідження територіальної організації СК Луганської області дало можливість виділити основні її недоліки. Перш за все це ексцентричність положення головного вузла КО регіону – м. Луганськ, що розташований на південний схід від географічного центру області – смт. Новоайдар. Даний факт ускладнює територіальну доступність жителів північних та північно-західних районів до культурних послуг вищого рангу. Деяку компенсацію епізодичних послуг культурного й інформаційного призначення віддаленим районам області забезпечує центр КО – м. Старобільськ. Але сила його впливу на дані території залишається недостатньою.

В результаті в межах області формується буферна зона (Кремінський, Старобільський, Марківський і Міловський райони) та периферійні території (Троїцький, Сватівський, Білокуракинський і Новопсковський райони).

Такі територіальні диспропорції вимагають удосконалення територіальної організації СК області. На нашу думку доцільним є підвищення значення м. Старобільськ в культурному обслуговуванні жителів північних районів шляхом перетворення його з центру на вузол КО та збільшення зони впливу, а також покращення транспортної інфраструктури даних районів. Таке перетворення полягає в створенні в місті закладів культури, що надаватимуть послуги вищого рангу [1].

Серед інших центрів КО Луганщини особливої уваги потребують селища

міського типу – центри адміністративних районів (Троїцьке, Білокуракине, Новопсков, Марківка, Мілове, Новоайдар, Біловодськ, Слов'яносербськ, Станиця Луганська), які характеризуються недостатнім розвитком СК за рахунок слабого фінансування. Це вимагає оновлення існуючих об'єктів культурної інфраструктури та створення нових відповідно до потреб населення, розширення асортименту і покращення якості надання послуг [1].

Першочергового вирішення як на місцевому, так і на загальнодержавному рівні потребує проблема значної диспропорції забезпеченості закладами культури міської та сільської місцевості області (рис. 2). Так, із 782-х сільських населених пунктів Луганщини 367 поселень взагалі не мають жодного закладу культури.

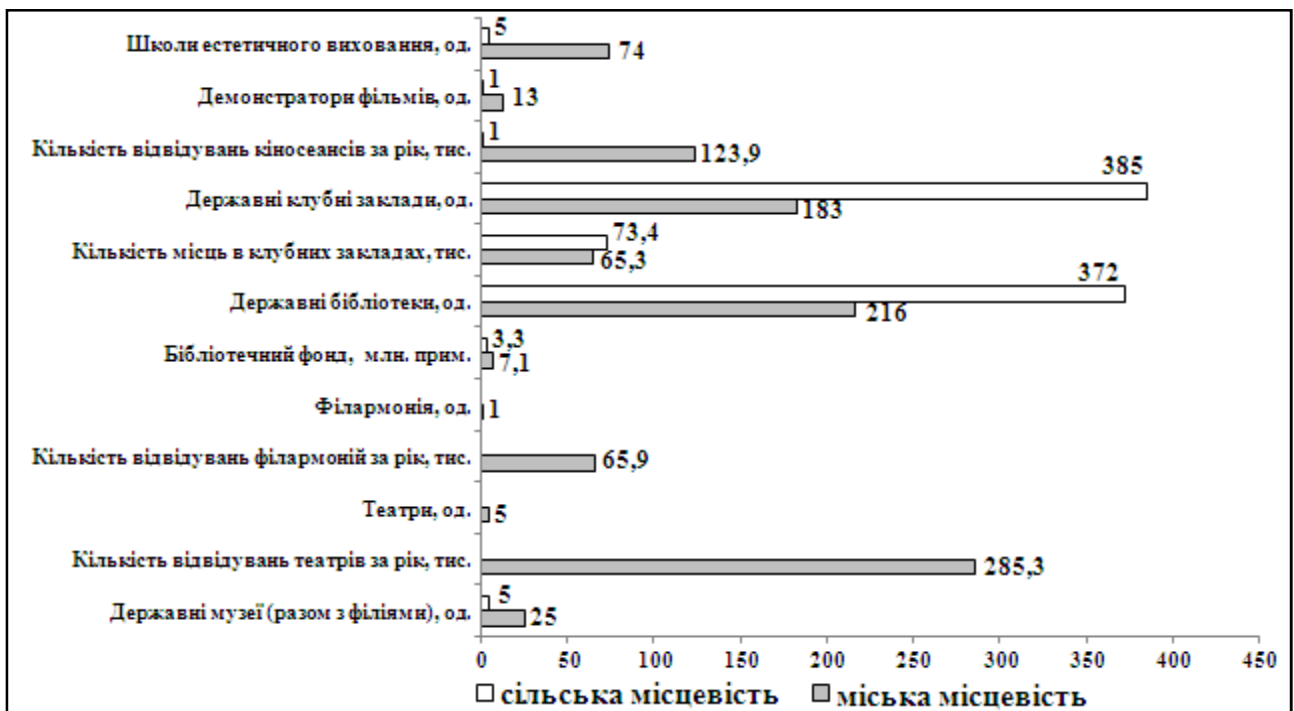

Рис. 2. Забезпеченість міської та сільської місцевостей Луганської області закладами культури в 2008 р. [5]

З рис. 2 видно, що міське населення Луганської області в порівнянні із сільськими жителями значно краще забезпечена закладами культури. Так, у міських населених пунктах розташовано 100 % театрів і концертних організацій (філармоній); 83,3 % державних музеїв; 92,9 % демонстраторів фільмів; 93,7 % шкіл естетичного виховання; 36,7 % бібліотек, але в них зосереджено 68,0 % бібліотечного фонду області. Водночас, незважаючи на те, що розвиток і підтримка культури на селі є одним із пріоритетних завдань державної культурної політики України, стан СК та рівень культурного обслуговування сільських жителів залишається вкрай незадовільним. Єдиними закладами культури, за кількістю яких сільська місцевість випереджає міську, є клубні заклади та державні бібліотеки. На 1. 01. 2009 р. в сільських населених пунктах було розташовано 67,8 % клубів, на які припадало 52,9 % загальних місць у них. Проте, діяльність клубних закладів залежить не стільки від їх числа та

кількості посадкових місць, скільки від якості заходів, що ними проводяться (концерти, тематичні вечори, спектаклі, заняття в гуртках тощо). Хоча за кількістю державних бібліотек сільські населені пункти і не поступаються міським, бібліотечний фонд їх значно менший (32,0 %) і застарілий. Крім того, слід мати на увазі той факт, що в багатьох селах бібліотеки існують лише формально, оскільки населення їх практично не відвідує з багатьох причин (наявність власної бібліотеки, застарілий репертуар бібліотечного фонду, який не поповнювався багато років, зниження потреби в читанні книжок у зв'язку з наявністю інших джерел інформації, зміни культурних пріоритетів населення тощо).

Список використаних джерел: 1. Заптоцька І. В. Територіальна організація соціальної сфери Черкаської області та основні напрямки її вдосконалення: дис. ... кандидата геогр. наук: 11.00.02 / Ірина Василівна Заптоцька. – Київ, 2007. – 220 с.; 2. Корнус А. О. Територіальна організація соціально-культурного обслуговування населення Сумської області / А. О. Корнус, О. Г. Корнус // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний зб. наук. праць. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2009. – Вип. 6 (1). – 220 с. – с. 98-106; 3. Немець Л. М. Медична галузь Харківської області: територіальні особливості, проблеми та шляхи вдосконалення (суспільно-географічні аспекти): [монографія] / Немець Л. М., Баркова Г. А., Немець К. А. – К.: Четверта хвиля, 2009. – 224 с.; 4. Статистичний щорічник Луганської області за 2008 р.: в 2-х ч. / [за ред. С. Г. Пілієва]. – Луганськ: Головне управління статистики у Луганській області, 2009; 5. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: [підруч. для студ. геогр. спец. вищ. навч. закл.] / Олександр Григорович Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.; 6. Флінта Н. І. Культурно-освітній комплекс регіону і його територіальна організація (на матеріалах Тернопільської області) / дис. ... кандидата геогр. наук: 11.00.02 / Наталія Іванівна Флінта. – Київ, 2005. – 197 с.; 7. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії: [підруч.] / Олег Іванович Шаблій. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 444 с.; 8. Юрковский В. М. География сферы обслуживания / Виктор Минович Юрковский. – К.: УМК ВО, 1989. – 82 с.